

Kielioppia lypsämässä (Grammatikat lüpsmas) 11.–13.4.2019 Tarton yliopistossa

Abstrakti

Maria Kok; Itä-Suomen yliopisto

maria.kok@uef.fi

Vertailevaa tutkimusta itämerensuomen refleksiivisestä pro-aineksesta ja refleksiivisistä omistusilmauksista

Post doc -tutkimukseni käsittelee itämerensuomen refleksiivistä pro-ainesta ja kuuluu Suomen Akatemian KATVE-hankkeeseen, jossa aloitin. 1.1.2019. Esittelen tutkimuksen lähtökohtia ja alustavia tuloksia refleksiivisen pro-aineksen ja refleksiivisten omistusilmausten käytöstä Uuden Testamentin itämerensuomalaisissa käännöksissä.

Refleksiivisen pro-aineksen avulla muodostetaan lauseensisäinen anafora eli viittaus lauseen subjektiin tai subjektimaiseen jäseneseen. Suomen refleksiivisiä pro-aineksia ovat mm. *itse*-pronomini (**Äiti osti tämän itselleen**) sekä omistusliitteet, mikäli ne viittaavat subjektiin, esim. **Hän löi varpaansa; Mies otti lompakon taskustaan**, jolloin syntyy refleksiivinen omistusilmaus. Puhekielessä myös *oma*-adjektiivi voi toimia refleksiivisenä omistusilmauksena, esim. *Toiko se omat tavarat mukaan?* (VISK § 1445, 1456)

Muissa itämerensuomalaisissa kielissä käytetään osin samaa mutta muutakin refleksiivistä pro-ainesta. Samaakin ainesta hyödynnetään eri kielissä eri tavoin. Pohjois-itäryhmän kielissä (suomi, karjala, vepsä, inkeroinen) refleksiivipronominina käytetään *itse*-sanana taivutusmuotoja. Omistusliitteisen käytössä on kuitenkin eroja: suomessa (a) ja vienankarjalassa (b) se on yleistä, kun taas livvinkarjalassa (c) omistusliitteiden käyttö on vähentynyt. Vastaavasti *oma*-adjektiivia käytetään enemmän. Vepsässä (d) omistusliitteet ovat menettäneet yhdisteltävyyttään: *itse*-pronominiin ne säännönmukaisesti liitetään, muihin sanoihin harvemmin. Eteläryhmän kielille (viro, vatja, liivi) leimallista on omistusliitteiden katoaminen. Refleksiivipronominina on *hän*-pronominiin palautuva *en(e)*-, ja *itse*-sanana vastine (*ise* tai *iz*) esiintyy esim. adverbina (e) tai vahvistavana etuliitteenä (f, g).

- a) Rakasta lähimmäistäsi niin kuin *itseäsi* (suomi)
- b) Tykkyä omua lähimmäistäsi niin kuin *iččies* (vienankarjala)
- c) Suvaiče lähimästy ku **omua iččie** (livvinkarjala)
- d) Armasta *ičeis* lähembašt, kut ičtaiž (vepsä)
- e) Profetsionaalsed toidu- ja taimekuivatid. Kuivata **ise** ürte, viinamarju, marju, õunu, seeni, kala ja liha. (viro; mainos)
- f) Armasta oma ligimest nagu **iseennast** (viro)
- g) Sinnõn um ärmastõmõst entš ležglist kui **izentšta** (liivi)

Omistusliite on refleksiivisistä pro-aineksista vanhin. Se on todennäköisesti aikoinaan *refleksiivistänyt* suomalaisugrilaisen 'varjosielua' merkinneen substantiivin. Samoin lienee syntynyt eteläryhmän *en(e)*-pronomini, jonka taivutusmuodoissa on edelleen omistusliitteen jälkiä. Vanhassa kirjasuomessa esiintyy omistusliitteiden refleksiivistämiä persoonapronomineja, esim. *siunaa sinuas* 'siunaa itsesi'. Omistusliitteillä voidaan edelleen muodostaa tilapäisrefleksiivejä kuten *korjata luunsa, pelastaa nahkansa* tai *panna päänsä pantiksi*.

Jos omistusliitteiden käyttö lakkaa tai vähenee tai niitä ei enää voi vapaasti yhdistellä, muu refleksiivinen pro-aines ottaa hoitaakseen niiden tehtäviä. Kuinka tämä eri kielissä toteutuu, käy selkeimmin ilmi refleksiivisistä omistusilmauksista (VISK § 1445, 1456). Suomessa (h) *vuode* merkitään vapaalla omistusliitteellä puhuteltavan omaksi. Vepsässä (i) omistusliite yhdistetään *iče*-pronominiin: "*itsesi vuode*". Virossa (j) käytetään *oma*-adjektiivia ja liivissä (k) refleksiivisen *en(e)*-pronominin genetiivimuotoa *entš*.

- h) Nouse, ota **vuoteesi** ja käy. (suomi)
- i) Libu, ota **ičeiž magaduzsija** i kävele. (vepsä)
- j) Tõuse üles, võta **oma kandraam** ja kõnni! (viro)
- k) Nūz ylzõ, võta **entš lova** ja kã. (liivi)

Strategioita myös yhdistellään. Esimerkiksi livvinkarjalassa ota **oma kravatti** ja ota **ičes kravatti** olisivat kumpikin mahdollisia.

Lähteet:

KATVE: <http://www.uef.fi/en/web/katve>

Piibel. Vana Testament; Uus Testament. 2013. Tallinn: Eesti Piibliselts.

Uuši šana. Uuši šana vienankarjalakši. Uusi testamentti vienankarjalakši. Helsinki:

Piiplijankiännösinstituutti. 2011.

Uuzi Sana. Uuzi sana livvikse. Uusi testamentti livviksi. Helsinki: Biblienkiännändüinstituutti. 2003.

Už zavet. Už zavet vepsän kelel. Uusi testamentti vepsäksi. Helsinki: Biblijan kändmižen institut. 2006.

Ūž Testament. Uusi testamentti liivin kielellä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1942.

VISK = *Iso suomen kielioppi.* SKST 950. Helsinki: SKS. Verkkoversio: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>